

УДК 343.97

Т.І. Шевчук

ад'юнк

Львівський державний університет внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

У статті розглянуто особливості насильницької злочинності у сільській місцевості. На підставі власних емпіричних досліджень й аналізу наукової літератури виокремлено основні способи зниження її рівня. Співрозмірно досліджено думку працівників органів внутрішніх справ, які обслуговують сільську місцевість, і сільських жителів стосовно проблеми насильницької злочинності. Також у результаті наукового пошуку сформовано шляхи запобігання вказаній злочинності у сільській місцевості. Виділено напрями та суб'єкти запобіжної діяльності. Обґрунтовано доцільність проведення запобіжної діяльності загалом як спосіб економії матеріальних і людських ресурсів правоохоронних органів для розслідування злочинів.

Ключові слова: запобігання, насильство, злочинність, сільська місцевість.

I. Вступ

Запорукою успішного розвитку й існування будь-якої держави є максимальне зниження рівня злочинності. На сучасному етапі становлення України нагальним є розроблення відповідних концепцій розвитку найрізноманітніших сфер діяльності суспільства, а також системне впровадження цих концепцій у життя. Істотним бар'єром, що заважає реалізації цих ідей, є злочинність. Тому розроблення системи запобігання злочинності всіх рівнів є вагомим кроком у правовій розбудові України й узгоджується з Концепцією реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року [1].

Аналіз останніх теоретичних кримінологічних досліджень проблем запобігання злочинності показав, що цю проблему розглянуло багато українських і зарубіжних учених: О.М. Бандурка, В.В. Голіна, В.К. Грищук, О.М. Гумін, І.М. Даншин, А.Е. Жалинський, А.П. Закалюк, В.К. Звирбуль, В.С. Зеленецький, К.Е. Ігошев, В.М. Кудрявцев, Г.М. Мінковський, А.Б. Сахаров, А.П. Тузов, А.С. Шляпочников та ін.

Проте, у вказаних наукових працях практично не приділялось уваги запобігання насильницьким злочинам у сільській місцевості. Тому назріла потреба у вивченні сучасних тенденцій та структури насильницької злочинності в сільській місцевості, факторів, що впливають на неї, форм і методів запобігання їй. У цій ситуації доцільним, на нашу думку, є предметне дослідження сільської насильницької злочинності.

II. Постановка завдання

На основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних учених, а також ґрунтуючись на власних емпіричних даних, метою статті є аналіз насильницької злочинності у сільській

місцевості з метою виокремлення основних напрямів та шляхів запобігання їй.

III. Результати

Рух України у цивілізоване співтовариство поряд із вирішенням багатьох економічних, культурних і політичних проблем передбачає наявність дієвої системи соціально-правового запобігання злочинам та відповідних механізмів захисту громадян від злочинів.

Близько трьох століть тому, у 1764 р. Ч. Беккарія відзначав: "Краще попередити правопорушення, ніж карати. У цьому – головне завдання будь-якого хорошого законодавства... Найправильніший і найважчий спосіб попередження правопорушень – удосконалення виховання" [2, с. 315].

На думку сучасних українських кримінологів, запобігання злочинності у буквальному розумінні означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів. Це коротке визначення відображає основну мету запобіжної діяльності – перешкодити вчиненню злочинів, скоротити їхню кількість і тим самим зменшити розміри злочинності. Інколи вказується на некоректність застосування терміна "запобігання" щодо злочинності, яка вже існує та, очевидно, ще довго буде наявна, а запобігти можна, мовляв, лише тому, чого ще немає [3, с. 138; 4, с. 3; 8].

Як зазначає В.К. Грищук, запобігання злочинності може бути ефективним тільки тоді, коли воно здійснюється на міцній правовій основі, що відповідає об'єктивним закономірностям перехідного періоду, у якому перебуває наша країна. Розвиток законодавства повинен бути тісно пов'язаний із реформами в економіці, політичній і соціальній сферах, із міжнародними зобов'язаннями України, потребою суспільства у зменшенні негативних явищ, що порушують його належну життєдіяльність [5].

Ми впевнені, що організація процесу запобігання злочинності передбачає визначення головних стратегій боротьби зі злочинністю та регулювання тактики запобіжної діяльності з метою досягнення поставлених цілей. На нашу думку, внутрішня політика держави із запобігання насильницькій злочинності повинна включати в себе: кримінологічне прогнозування, визначення відповідно до кримінологічної політики стратегії боротьби зі злочинністю на певний період часу, конкретизацію методів запобіжного впливу стосовно окремих видів злочинів, додержання вимог щодо заходів запобігання, ресурсне забезпечення, координацію і взаємодію суб'єктів запобігання.

Українські кримінологи М.Ю. Валуйська, В.В. Голіна, І.М. Даньшин визначають запобігання злочинності як сукупність різноманітних видів діяльності та заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або спричиняють її, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [6, с. 53].

Відповідно до позиції В.В. Голіна, під запобіганням злочинності розуміють соціальну політику держави, спрямовану на подолання криміногенно небезпечних суперечностей у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витиснення, а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню та реалізації на різних стадіях злочинних проявів [7, с. 16].

Ми поділяємо висловлені позиції українських науковців, проте вважаємо за доцільне під запобіганням злочинності розуміти не тільки соціальну політику держави чи сукупність різноманітних видів діяльності та заходів у державі, а й діяльність недержавних організацій, громадських об'єднань, місцевих громад і конкретних осіб, спрямованих на усунення умов, що породжують або сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки.

Важко не погодитись із позицією А.П. Залюка, котрий зазначає, що сукупність суб'єктів запобігання злочинності та злочинним проявам, їх повноважень, правових і організаційних заходів, форм та засобів здійснення останніх нерідко називають системою запобігання злочинності. В Україні, з огляду на неповноту законодавчого регулювання, низьке становище організації та здійснення запобіжної діяльності, відсутність у ній багатьох забезпечувальних і виконавчих заходів та засобів, фактично немає підстав називати її системою [8, с. 346]. Тому, на нашу думку, привернення уваги науковців та практиків до цієї проблеми дасть змогу якіс-

но сформуванню концепцію запобігання злочинності.

Будуючи систему запобігання насильницьким злочинам у сільській місцевості, ми віддаємо належне аналізу причин та умов, що зумовлюють таку злочинність. Саме із цією метою ми провели власні емпіричні дослідження, а саме протягом 2011–2012 рр. здійснили опитування працівників органів МВС, які обслуговують сільську місцевість і сільських жителів стосовно проблеми насильницької злочинності у їхніх населених пунктах. Так, опитані працівники правоохоронних органів указали, які фактори найбільше впливають на збільшення насильницької злочинності. Їх відповіді розподілились таким чином: на відсутність стійких моральних переконань вказало 11,3% респондентів; відсутність постійних джерел доходів – 42%; зниження довіри громадян до органів влади – 1%; алкоголізація населення – 35,3%; наркотизація неповнолітніх та молоді – 17%; неповні сім'ї, у тому числі у зв'язку із міграцією на заробітки за кордон – 18,3%; різке майнове розшарування суспільства – 3,3%; негативний вплив ЗМІ – 6,6%; збільшення кількості безпритульних – 1%; зниження участі населення у суспільному житті, у тому числі в протидії злочинності – 8%; великий відсоток безробітних – 52,7%. Отже, отримані результати свідчать, що проблеми матеріального характеру в населення (відсутність постійних джерел доходів, великий відсоток безробітних) найчастіше виступають тими факторами, які спонукають на вчинення насильницьких злочинів у сільській місцевості.

Безумовно, якість застосування запобіжних заходів має комплексний характер і потребує чіткого уявлення про систему наявних заходів, можливостей їх застосування та взаємодію між ними. Для цього потрібна класифікація заходів запобігання злочинності за обсягом, спрямованістю, територіальним масштабом, механізмом і формами впливу, суб'єктами розробок та застосування. Проте, серед органів державного управління найвагоміше місце у сфері запобігання злочинності мають посісти органи МВС. Згідно із Законом України "Про міліцію" від 20.12.1990 р., міліція у своїй діяльності здійснює адміністративні, оперативно-розшукові, слідчі, охоронні та запобіжні заходи боротьби зі злочинністю. Для виконання обов'язків, покладених на міліцію, у тому числі щодо запобігання злочинності, в її структурі утворено різні служби і підрозділи [9].

Як показує практика, підрозділи міліції в середньому щорічно виявляють та розслідують 98–99% від усієї злочинності у державі [10]. Тому серед суб'єктів запобігання злочинності особливе місце належить саме їм, оскільки вони не тільки самі здійснюють

спеціальні запобіжні заходи, а й забезпечують проведення таких заходів іншими спеціальними органами й установами, створюють для цієї діяльності сприятливі умови та використовують їх можливості.

О.М. Бандурка до особливостей органів внутрішніх справ зараховує такі: вони створюються та функціонують як апарат, підпорядкований органам державної влади; складаються з різних підрозділів, які мають відповідні функції та повноваження; багатоаспектний характер їх діяльності [11, с. 55–56].

На підставі аналізу наукової літератури, практики роботи органів МВС є всі можливості здійснити класифікацію запобіжної діяльності за такими напрямками: загальносоціальне, спеціально-кримінологічне й індивідуальне запобігання.

Загальносоціальне запобігання насильницькій злочинності у сільській місцевості ми визначаємо як комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток сільської місцевості та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом із тим причин та умов насильницької злочинності. Запобіжний потенціал цієї діяльності полягає в тому, що вона протидіє негативним явищам і процесам, які сприяють відтворенню або збільшенню рівня злочинів, стимулює законослухняну поведінку людини.

Одним із позитивних прикладів упровадження такої соціальної політики у сільській місцевості, яка прямо не призначена для запобігання злочинності, але має превентивний характер, є прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. Мета Програми передбачає: гарантування продовольчої безпеки країни; збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності; розвиток культурно-дозвіллевій діяльності в сільській місцевості, збереження і розвиток традиційної культури регіонів, поліпшення побутового обслуговування сільського населення [12].

А.О. Йосипів відзначає, тільки загальносоціальні заходи можуть суттєво впливати на причини й умови злочинності у суспільстві, що стосується спеціально-кримінологічних заходів, то вони лише можуть знижувати її рівень [13, с. 322].

Отже, загальносоціальне запобігання насильницькій злочинності у сільській місцевості реалізується не за рахунок або силами правоохоронних структур, а органами законодавчої та виконавчої влади. Сьогодні в Україні ми можемо спостерігати ситуацію, коли на законодавчому рівні чинні якісні нормативні акти, що врегульовують певну

сферу суспільних відносин, проте їх реалізація на практиці майже не відбувається.

Ми впевнені в тому, що загальносоціальне запобігання насильницькій злочинності створює соціально-економічні та культурні підвалини для ефективного здійснення спеціально-кримінологічного й індивідуального запобігання злочинам у сільській місцевості.

Спеціально-кримінологічне запобігання насильницькій злочинності у сільській місцевості – це сукупність заходів боротьби з насильницькою злочинністю у сільській місцевості, змістом яких є різноманітна робота правоохоронних органів, громадських організацій, сільських громад чи окремих громадян, спрямована на усунення детермінантів, що породжують або спричинюють таку злочинність, а також запобігання вчиненню злочинів на різних стадіях злочинної поведінки.

Як стверджує В.В. Голіна, організація такого запобігання злочинності відбувається шляхом розробки та використання спеціальних знань і методів кримінології та інших галузей знань (соціології, економіки, психології, педагогіки, антропології, статистики тощо) [14, с. 357].

Відповідно до результатів нашого дослідження, насильницькі злочини у сільській місцевості найчастіше (44,3%) скоюються у сімейно-побутовій сфері. О.М. Гумін до характерних прогалин у діяльності органів внутрішніх справ щодо здійснення профілактики злочинів у сфері сімейно-побутових відносин зараховує недоліки в її організації, інформаційному забезпеченні, правовому регулюванні тощо [15, с. 249].

Значна частина насильницьких злочинів у сім'ї вчиняється під впливом алкоголю. До напрямів запобігання у цій сфері слід зарахувати належну роботу органів влади з регулювання порядку реалізації алкогольних напоїв, пропаганду здорового способу життя, проте основна робота повинна проводитись самими громадянами в основних інститутах суспільства – їхніх сім'ях.

На нашу думку, необхідні такі засоби вдосконалення та підвищення ефективності системи спеціальних заходів профілактики пияцтва й алкоголізму в сільській місцевості:

- збільшити трудову зайнятість населення (62,3%);
- зміна структури вживання спиртних напоїв шляхом скорочення продажів міцних спиртних напоїв (31,3%);
- підтримка та розвиток руху за здоровий спосіб життя (19%);
- розширення мережі наркологічних кабінетів (0,7%).

Справді, формуючи шляхи запобігання насильницьким злочинам у сільській місцевості, чільне місце повинна зайняти боротьба з алкоголізмом. Саме у вказаному регіоні

ситуація стосовно цього вкрай негативна. Алкоголь часто вживає переважна більшість працездатного населення села. Формуються негативні тенденції щодо споживання спиртних напоїв неповнолітніми. Усе це катастрофічно позначається на генфонді українського села.

Індивідуальне запобігання насильницьким злочинам, вчинюваним у сільській місцевості, – різновид запобігання насильницькій злочинності у сільській місцевості щодо конкретної особи. Тобто індивідуальне запобігання становить ту частину запобіжної діяльності, яка здійснюється на стадії, котра передує виникненню злочинного наміру. Усунення небезпеки потенційного злочину – головне завдання індивідуального запобігання.

Ми переконані, що дієва система запобігання насильницьким злочинам чи у сільській місцевості, чи у містах може існувати лише за тих умов, коли буде проводитись відповідна робота в основних інститутах суспільства – сім'ях. Правоохоронні органи, хоча і мають обов'язок запобігання злочинам, проте моральне та правосвідоме становлення громадян повинно сформуватися у процесі сімейного виховання.

Не дивно, що навіть працівники ОВС, які обслуговують сільську місцевість, винесли на перше місце за ефективністю засоби сімейного виховання (35%); друге місце посіли загальносоціальні засоби – 24,3%; третє – спеціально-кримінологічні засоби – 21% та останнє – засоби релігійного виховання – 19,7%.

Сільські жителі ще більш високо (44,7%) оцінили ефективність сімейного виховання в організації запобігання насильницьким злочинам.

Правильно зорганізована робота із недопущення будь-якої протиправної поведінки в сім'ї та високої моральної поваги до цінностей інших людей дасть змогу знизити не тільки насильницьку злочинність, а й злочинність у цілому. Особливо актуальним є впровадження такої діяльності серед дітей та осіб молодого віку, які легше піддаються впливу. Хоча й заходи спрямовані на дорослих осіб інститутом сім'ї чи близького оточення, подекуди приносять набагато дієвіший результат, аніж профілактичні бесіди у правоохоронних органах чи навіть загроза кримінального покарання.

До суб'єктів індивідуального запобігання насильницьким злочинам ми зараховуємо: правоохоронні органи (міліція, прокуратура, суд), окремі органи державного та місцевого управління (органи освіти, культури, служби у справах дітей); громадські організації; місцеві громади й окремих громадян.

IV. Висновки

Отже, впровадження згаданих напрямів запобігання, на нашу думку, дасть змогу кардинально змінити рівень насильницької злочинності у сільській місцевості. Жодна агітаційна робота органів державної чи місцевої влади, правоохоронних органів не сприймається із такою довірою як настанови близьких людей або місцевих лідерів. Звичайно впровадження таких ідей не є справою одного дня чи навіть року, проте діяти в цьому напрямі необхідно, оскільки залучення громадськості дасть змогу правоохоронним органам вчасно вирішувати нагальні питання та більш ефективно організувати запобіжну діяльність.

Отже, наведені напрями та шляхи запобігання насильницькій злочинності у сільській місцевості дадуть змогу скоротити кримінальне насильство проти особи. У сільській місцевості співробітникам міліції простіше проводити запобігання насильницьким злочинам і оперативно-розшукові заходи для їх недопущення, завдяки нечисленності населення сільських районів і відносно невеликій території обслуговування. Серед множини відносин, що складаються у злочинця з оточенням, важливе значення мають відносини з працівниками міліції. Практика свідчить, що більша частина злочинців схильні уникати контактів зі співробітниками органів внутрішніх справ, оперативними працівниками, багаті з них намагаються створити про себе хороше враження в очах дільничних інспекторів міліції. Із цією метою вони, в ряді випадків, повідомляють їм деякі відомості про осіб, які вчиняють кримінальне насильство.

Тож за умов сучасного розвитку суспільства виникла потреба переосмислення стратегії боротьби зі злочинністю. На наше переконання, в Україні варто ставити пріоритет не на покарання винних чи залучення значних матеріальних і людських ресурсів на розслідування злочинів, а на впровадження комплексної системи запобігання злочинності.

Список використаної літератури

1. План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Розпорядження від 08.08.2012 р. № 767 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-%D0%BF>.
2. Игошев К.Е. Семья, дети, школа / К.Е. Игошев, Г.М. Миньковский. – М.: Юрид. лит., 1989. – 448 с.
3. Курс Кримінології. Загальна частина: підручник: у 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужа. – К.: Юрінком-Інтер, 2001. – 352 с.

4. Давиденко Л.М. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы / Л.М. Давиденко, А.М. Бандурка. – Харьков, 2005. – 302 с.
5. Гришук В.К. Методологічні проблеми правової реформи. Концепція розвитку законодавства України / В.К. Гришук // Матеріали науково-практичної конференції. – К., 1996, – С. 51–58.
6. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В.В. Голіни], – [2-ге вид. перероб. і доп.]. – Х. : Прапор, 2009. – 288 с.
7. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В.В. Голіна. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
8. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
9. Про міліцію : Закон України від 2012.1990 р. № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
10. Правопорушення 1990–2011 рр. // Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник / О.М. Бандурка. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с.
12. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : Постанова КМУ від 19.09.2007 р. № 1158 / зі змінами та доповненнями станом на 19.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>.
13. Йосипів А.О. Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти / А.О. Йосипів // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. – 2010. – № 1. – С. 315–324.
14. Голіна В.В. Поняття і структура спеціально-кримінологічного запобігання злочинності / В.В. Голіна // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / [за заг. ред. В.В. Сташиса]. – Х. : Право, 2008. – С. 357–400.
15. Гумін О.М. Кримінальна насильницька поведінка проти особи : монографія / О.М. Гумін // Львівський державний університет внутрішніх справ. – Л. : ЛьвДУВС, 2009. – 360 с.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2013.

Шевчук Т.И. Предотвращение насильственной преступности в сельской местности

В статье рассматриваются особенности насильственной преступности в сельской местности. На основании собственных эмпирических исследований и анализа научной литературы выделяются основные способы снижения ее уровня. Взаимосвязано исследуется мнение работников органов внутренних дел, обслуживающих сельскую местность и сельских жителей по проблеме насильственной преступности. Также в результате научного поиска формируются пути предотвращения указанной преступности в сельской местности. Отдельно выделяются направления и субъекты предупредительной деятельности. Обосновывается целесообразность проведения предупредительной деятельности в целом, как способ экономии материальных и человеческих ресурсов правоохранительных органов для расследования преступлений.

Ключевые слова: *предотвращение, насилие, преступность, сельская местность.*

Shevchuk T. Prevention of violent crime in rural areas

The article deals with the peculiarities of violent crime in the rural areas. Based on our empirical research and analysis of scientific literature singles out main ways to reduce its level. Proportionate explored the idea of police officers that serve rural areas and rural residents about the problem of violent crime. Also as a result of scientific research, emerging ways of preventing crime specified in the rural areas. Separately stand out the ways and subjects of preventive activities. The expediency of preventive activities in general, and also as a way of saving material and human resources for law enforcement to investigate crimes.

Key words: *prevention, violence, crime, rural areas.*